

Резонанс культур: Україна – Ісландія

Розмовляли Юлій Швець і Маргарита Швець

З киянкою Оленою Кожухаровою, ісландцем Аусгейрдом Сігурвальдссоном та львів'янином Ярославом Павлюком – організаторами українського театрального колективу в Рейк'явіку – ми зустрілися після вистави «Острів мого серця», показаної в Національному університеті Ісландії. Вистава за п'єсою Тетяни Лозіної рефлексує початок повномасштабної війни в нашій країні. Основний конфлікт будується на протиставленні Змії сумніву-обману-страху та Ангела віри-надії-любові. В центрі – маленька дівчинка, яка з початком війни втрачає цілий світ, однак її свідомість знаходить притулок у світі фантазії, де кожен, хто не лякається, стає переможцем. Маленькі та дорослі актори бачили війну на власні очі, й це надало виставі особливо щемливого звучання.

Ярослав Павлюк

Олена Кожухарова

Аусгейрд Сігурвальдссон

Ю.Ш. Як саме доля звела вас – різних за віком, життєвим і творчим досвідом людей – в одному місці?

Олена. З початком повномасштабного вторгнення я з дитиною планувала поїхати до Швеції – раніше я там була й мені дуже подобається та країна. Через Польщу й Данію ми потрапили до Швеції, сподіваючись, що залишимося у Стокгольмі. Але мій ісландський друг і колега Аусгейрд, з яким до війни я познайомилася у Києві, закликав нас їхати далі в Ісландію. Так ми й зробили. Я дуже вдячна йому та іншим ісландцям – вони купили квитки на поїзд, літак, зустріли, допомогли з житлом у перші місяці нашого перебування в Рейк'явіку.

Ярослав. За освітою я психолог, але наразі навчаюся у магістратурі за спеціальністю міжнародні відносини. З початком повномасштабного вторгнення став волонтером і протягом 2022 року надавав психологічну допомогу українцям, які приїжджали до Ісландії. Так ми познайомилися з Оленою, а з початку 2023 року розпочалася наша театральна співпраця.

Ю. Ш. Студія вже більше року функціонує у Рейк'явіку. Чия це ідея й хто допомагає її реалізувати?

Олена. Коли побутові та психологічні проблеми відійшли на другий план, я спробувала зайнятися театральною справою. Я – професійна актриса, закінчила театральний інститут імені Карпенко-Карого і три роки працювала в театрі. Потім у мене була довга «відпустка» – сім'я, діти – в мене їх троє. Потім

я повернулася до професії й грала вже провідні ролі в театрі КХАТ. Паралельно я заснувала громадську організацію у Києві – театр «Міст». Моя дитина перебуває на аутичному спектрі, тому я розуміла, що маю активно допомагати людям, зокрема дітям з особливими потребами. Ми зробили виставу, в якій разом із дітками з інклюзією грали й професійні актори. Все йшло чудово, але почалася війна. Добре, що поряд був Аусгейрд – людина театру – актор, режисер, викладач, якого з січня минулого року я почала вмовляти допомогти мені організувати театральну студію. В березні 2023 року ми зробили перший набір українців – дітей і дорослих. Я займалася переважно організаційними питаннями, а Аусгейрд навчав азам професії. До нас долучився Ярослав як психолог та актор-аматор. Ми спочатку працювали без фінансової підтримки, зате з величезним ентузіазмом та натхненням і, як волонтери Червоного Хреста, отримали приміщення для репетицій.

Аусгейрд. З Оленою ми вперше зустрілися в Києві. Ми знаємо одне одного завдяки танцювальному майданчику латиноамериканських танців. Я був у Києві два місяці до війни й на власні очі бачив, як вона починалась. Я зміг взяти квиток на один з останніх літаків, який летів у Рим. Потім потрапив до Польщі й почав допомагати українцям – своїм друзям – у тому числі й Олені з дочкою та друзям друзів. Після того, як Олена прибула до Ісландії й трохи обжилася, ми почали спілкуватися про спільне коріння

й точки дотику української й ісландської культур.

М. Ш. Олена й Аусгейрд – люди театру, а звідки у вас, Ярославе, виникла зацікавленість театром?

Ярослав. Знайомство з театром почалося завдяки Олені. Спочатку мене цікавив науковий аспект – театр як інструмент психологічної допомоги. Згодом мене захопило акторство.

Олена. Крім того, що Ярослав – учасник нашої театральної студії, він, як психолог та людина, що добре володіє науковою термінологією, став повноцінним членом нашої з Аусгейрдом команди.

Ю.Ш. Якими були ваші перші кроки?

Олена. Почалося з тренінгу та етюдів. Потім інсценували мініатюри Аусгейрда – він пише їх для театру з 2017 року. Всі вони в стилістиці театру абсурду, але з традиційними персонажами ісландського фольклору – ельфами, феями та іншими міфологічними мешканцями цієї країни гейзерів, вулканів та північного саява. То був правильний вибір: робота над мініатюрами допомогла багатьом студійцям вийти з реальності нашого воєнного абсурду. Потім зрозуміли, що нам цього замало – потрібен повноцінний перформанс. Перший наш спектакль ісландською мовою «Поки не звалився світ» складався з мініатюр про історію світу з точки зору ісландської міфології, яка переривалася вторгненням реального життя в Україні – монологами наших людей – у тому числі й моїм, – які бачили війну на власні очі. Цю виставу ми вже демонстрували на кількох сценах Рейк'явіка. А під час традиційного ісландського свята «Ніч мистецтв» нам запропонували зіграти її в головному театральном-концертному залі Ісландії – «Награ». Для нас це було дуже почесно та відповідально.

Аусгейрд. У нас справді вийшла успішна презентація, хоча вистава була імпровізованою. У нас була міфологія, але основу складав цілком сучасний контекст. Було трохи поезії, була пісня. І – простий діалог між людьми. Окремі сцени з'єдналися у щось схоже на колаж. І текст був переважно ісландською мовою. Ісландська аудиторія була приємно здивована, тому що все зрозуміла.

Ю. Ш. А що далі?

Ярослав. Окрилені успіхом, ми подали заявку на грант «Listamannalaun» для творчих проєктів. Якщо його схвалюють, претендент отримує фінансову допомогу у вигляді зарплати на кілька місяців (зазвичай від 3 до 9). Наш проєкт – єдиний український – був схвалений, тож Олена та Аусгейрд отримали кошти. Наближалася зима, й у нас виникла думка створити різдвяний проєкт, щоб познайомити українців із самобутньою культурою Різдва в Ісландії. В результаті вийшла весела вистава, в якій діяв 21 персонаж ісландської різдвяної традиції з власною музичною темою-характеристикою. Вистава мала успіх у глядачів різного віку – в українців і в ісландців. Особливість нашої студії в тому, що ми займаємося театром не лише аби позбутися психологічних травм, а й щоб допомогти нашим співвітчизникам інтегруватися в ісландське суспільство. І цей різдвяний «вертеп» був уже ісландською мовою.

Ю. Ш. Аусгейрд говорив про спільне коріння наших народів. Що маєте на увазі?

Аусгейрд. Для ісландців ясно, що наші мови мають спільне коріння, так само як і спільне ядро міфології. Мабуть, ви зна-

єте, що у нас в Ісландії написано багато історичних книжок – про вікінгів і про українців з Києва. Ми здивовані, що впродовж усього існування Радянського Союзу, та й зараз росія нав'язує світу свої фейкові історії. Все вже давно було пояснено і сказано в ісландській літературі, починаючи з XIII століття. Але далеко не всі знають це, власне – хто не хоче, той не знає. Ось, наприклад, про те, що нині – це вже третя хвиля українців, які прибувають в Ісландію. Перед цим вікінги прибували до України – деякі з них там залишались, а деякі привозили людей з Київської Русі¹. Наше коріння переплетене, й навіть генетично, як виявилось, ми доволі близькі люди.

М. Ш. З чого почалися ваші творчі взаємини з мистецтвом? Й чому вас зацікавила співпраця з Оленою?

Аусгейрд. Моє театральне життя почалося з театральної академії Рейк'явіка – єдиного творчого вишу Ісландії. В той рік на навчання прийняли 8 студентів. Лише згодом я зрозумів, що не дуже в цей виш вписуюся. Мабуть, тому, що був незалежним та бунтівним. Після двох років в академії я полетів до Нью-Йорка – держава надала мені кредит на навчання. Там я вивчав експериментальний театр у «Живому театрі» Джуліана Бека й Джудіт Маліна². У 1960-ті роки вони були лідерами експериментального театру Нью-Йорка. Але я почав навчатися у них вже у 80-х роках. На той час вони не бажали займатися театром, що шокує, а хотіли займатися театром, який вбирав у себе всі існуючі театральні течії. Мені здається, що їхня ідея полягала у відновленні, оздоровленні культури. Потім я навчався в Єжи Гротовського, який був з ними спільних поглядів, хоча й з іншого кінця світу. Йому дали можливість працювати поряд з університетом Каліфорнії. Він вибрав 10 студентів у Нью-Йорку, і я виявився одним із тих щасливчиків. Ми практикували пісні, сонячні ритуали – такі, наприклад, як на Балі. Власне, якщо ми почали говорити про витоки театру, то все почалося з ритуалу в Греції. Але Гротовський еволюціонував античну ідею, заявивши, що гра і ритуал є природним інстинктом усіх людей. Його експеримент полягав у знаходженні спільного коріння всередині людей всіх етносів. Театральна студія Олени дає можливість робити аналогічне. Я бачу її завдання перш за все як культурний обмін та експеримент з наближення до іншої культури через драму. Мабуть, це не надто академічний підхід, а, швидше, езотеричний...

Ю. Ш. Олено, а якими були ваші мистецькі орієнтири до війни? Чи змінилися вони?

Олена. В роки мого навчання у театральному інституті «Грімла» вистава «Гев'є-молочник» з Богданом Ступкою у головній ролі. Бачила її багато разів і пам'ятаю в деталях, і враження з роками не слабшає. Ціную багато робіт Ади Роговцевої.

¹ Одна з версій цієї теми художньо осмислюється режисером Робертом Еггерсом у фільмі «Варяг» (2023). Див.: А. Канівець. «Варяг»: північна легенда від Роберта Еггерса. Кіно-Театр, №2, 2024.
² Джуліан Бек (1948–1985) й Джудіт Маліна (1926–2015) – організатори експериментального «Живого театру» в Нью-Йорку, який базувався на театральних теоріях Ервіна Піскатора та Антонена Арто й ставив за мету відлучати глядача від споживацького комфорту, пропонуючи радикальні ідеї.

Коли ми на курсі ставили «Варшавську мелодію», то мій учитель – професор Борис Петрович Ставицький – доручив мені роль Гелени. Нас учили, звичайно, за «системою» Станіславського. Але ХХ століття збагатило театр різними системами, методиками, ідеями – Михайла Чехова, Єжи Гротовського, Пітера Брука, Анатолія Васильєва. Крім того, в Україні існує багато театральних вишів і щороку випускається чимало акторів, і тому існує конкуренція, яка змушує постійно розвиватись, удосконалюватись. Коли вже тут, у Рейк'явіку, я побачила виставу «Едда» Ісландського національного театру з дуже яскравими та органічними акторськими роботами – і головними, й другорядними, – я зрозуміла, що в нашій театральній студії ми також будемо орієнтуватися на різні акторські техніки, щоб досягати тієї універсальної легкості та органічності, яка є в акторів європейського театру.

Ю. Ш. Як це виглядає на практиці – адже більшість ваших студійців непрофесійні актори?

Олена. В деяких моментах – це навіть на краще. Бо в аматорів немає напружених штампів. Ми з Аусгейрдом розділили наше навантаження. Він узяв собі режисуру, знайомство з ісландською культурою та роботу над «шліфуванням» мови. Мої години зі студійцями проходять у роботі над тілом – над його розкріпаченням. Я намагаюся варіювати різні методики та виявляти найбільш ефективні. Я не ставлю складних завдань щось «грати» – починаю з найпростіших вправ і етюдів. І це є «пастка». Людині не важко робити найпростіші речі, вона робить це з радістю, перестає лякатися, бути некрасивою, не відчуває дискомфорту. І в такому психологічному стані розкриваються, легше засвоюють нові знання, виявляють неабияку творчу свободу та фантазію. Знімаючи скутість, ми виявляємо творчий потенціал, який є практично у всіх. Домогтися потрібної емоції допомагає гумор, сміх та позитивний настрій. Наша інтерактивна взаємодія – те, що часто втрачається у професійному театрі, – стимулює студійців до вдосконалення.

Ю. Ш. Як зберегти власну культурну ідентичність в умовах інтеграції в інше суспільство?

Ярослав. Загалом, інтеграція – це вливання свого у чужу культуру без розчинення себе в ній. Наша мета – залишити свою «українськість» незайманою, оскільки багато хто потім повертатиметься додому. При цьому ми ділимося своєю «українськістю» з новою для нас культурою. Міграція наших людей в Ісландію – це близько двох тисяч осіб, багато з них повернуться додому й привезуть із собою «шматочок» Ісландії. При цьому відбувається стимуляція продуктивної співпраці у творчих, освітніх та інших сферах. Ми працюємо над усім, що допомагає нашим культурам об'єднатися й дати цікавий результат.

Ю. Ш. Під час війни мистецькі ідеї з кольорових стають чорно-білими, спрощуються, інколи навіть стають вузько пропагандистськими. Так має бути?

Олена. В історії кожного з нас є «сюжет», що починається після повномасштабного вторгнення – така чорно-біла історія є чи не в кожного українця. Але нам потрібно вийти з цих кольорів. Є багато втрат, але треба вистояти. Наша вистава «Острів мого серця» саме про це. Зараз вона йде українською, але буде перекладена ісландською. Не можна жити в стані хронічної фрустрації, ми не знаємо, коли настане Перемога, але вона неодмінно прийде, й ми маємо бути до неї готовими.

М. Ш. Яким буде ваш наступний проєкт?

Ярослав. Ми вирішили піти далі і подалися до європейської комісії з проєктом для «Креативної Європи». Його ідея – інтеграція через театр. Ми озвучили цю ідею в інших країнах з пропозицією долучитися до цієї дослідницько-експериментальної ініціативи. На наш заклик відгукнулися Норвегія, Швеція, Данія і Чехія. Враховуючи, що над проєктом працюватимуть люди в різних країнах, вони будуть використовувати різні інструменти та методології. Це дасть змогу зібрати великий матеріал. Хоча, звісно, в ньому задіяні переважно українці у статусі біженців чи тимчасового захисту, але в кожній країні будуть свої особливості.

Ю. Ш. Чому ми можемо повчитись у ісландців? Чим особливий ісландський театр?

Ярослав. В Ісландії є багато державних програм для захисту національної мови та культури. В університеті є спеціальності, які доступні лише корінним ісландцям і викладаються виключно ісландською. І це дає результати. Іноземці, які тут певний час живуть або навчаються, сприяють поширенню та збереженню мови. А ще ісландці вирізняються патріотизмом та чіткою антиколоніальною свідомістю. Ісландія, як і Україна, багато років не була самостійною державою, й тільки у 1944 році стала вільною від протекторату Данії. А фактично – в 70-х, коли данці повернули ісландцям їхні старовинні рукописи. Ця повага до своєї національної історії виховує й, так би мовити, «культурну більшість». Наприклад, Ісландія випереджає всі країни за кількістю книжок, що видаються на душу населення, більшість п'єс у театрах – ісландських авторів.

Олена. А я вражена тим, як ісландці люблять свою міфологію, як їм подобається власний фольклор. Багато сучасної драматургії засновано на національних історичних сагах і хроніках, які вдало актуалізуються.

Аусгейрд. Національний театр з'явився у нас в 1950 році, хоча з кінця ХІХ століття була трупна «театральна суспільства», яка потім перетворилася у Миський театр Рейк'явіка. У 1960-х на хвилі антиколоніального пафосу був великий підйом театрального мистецтва – тоді відбулися прем'єри одразу 13-ти ісландських п'єс. Зараз у нас, як і в інших країнах, існують проблеми. Наприклад, раніше вистави йшли шість разів на тиждень, зараз, можливо, чотири дні. Переважно – через фінансові проблеми. Держава підтримує тільки три театри – Національний, Миський та Експериментальний, в останньому – багато вистав, але вони короткі. Мені подобається в нашому театрі актуалізація найболючіших проблем – збереження навколишнього середовища, перекося сучасної етики. Ми можемо пишатися тим, що в ісландському театрі – високий рівень акторської майстерності та розуміння трансформаційної ролі мистецтва. Тому люди йдуть в театр. Людей в Ісландії живе близько 400 тисяч, а за статистикою, у театр кожного року приходять 600 тисяч, тобто є такі, що відвідують театр по кілька разів на рік.

Лютий 2024 року. Рейк'явік.

P. S. Завдяки активності українців, які вимушено проживають в Ісландії, в червні тут відкрилося Почесне консульство України. Це дасть змогу близько 3000 українців не втрачати зв'язок з батьківщиною.

Марина Клімова: «Я закохана в театр, де працюю»

Марина Клімова (н. 1991, Одеса) – українська акторка театру і кіно. Закінчила Харківський національний університет мистецтв ім. І. Котляревського (курс Олександра Могили, Ангеліни Філіппової). З 2011 по 2014 рік – акторка Харківського академічного драматичного театру, з 2014-го – Одеського музично-драматичного ім. Василя Василька. Ролі: Агафія в «Одруженні» Гоголя, Стелла у «Прекрасному рогоносці» Фернана Кроммелінка, Марічка в «Тінях забутих предків» Михайла Коцюбинського (реж. усіх Іван Уривський) та ін. З 2020-го – в Київському театрі драми і комедії на лівому березі Дніпра. Грає у виставах: «Дім» Ніколи МакКартні (Джо, реж. Тамара Трунова), «Моменти» Марини Смілянець (реж. Маттео Спіацці), «VINO» (автор і реж. Євген Корняг), «Погані дороги» Наталки Ворожбит (Юля, реж. Тамара Трунова), «Море... Ніч... Свічки...» за п'єсою «Це величне море» Йосефа Бар-Йосефа (Пніна, реж. Едуард Митницький, кураторка поновлення Тамара Трунова), «Отелло» Шекспіра (Дездемона, реж. Оксана Дмитрієва), «Ha*!t» (Офелія, авторка і реж. Тамара Трунова) та ін. Закордонні проєкти: «Хлібне перемир'я» Сергія Жадана в театрі Alte Kaserne в Ландсгут, Німеччина (реж. Markus Bartl, Philipp Kiefer), «Ha*!t» у берлінському Deutsche theatre (авторка і реж. Тамара Трунова), «Зелені коридори» Наталки Ворожбит в Мюнхенському театрі Kammerspiele (реж. Jan-Christoph Gokkel), «Листівки зі Сходу» Павла Ар'є в берлінському Театрі Шаубюне (реж. Стас Жирков). Знялася у фільмах «Тарас. Повернення» Олександра Денисенка (покоївка, 2019), «Погані дороги» Наталки Ворожбит (Юля, 2020), «Цензорка» Петера Керекеша (Леся, 2021) та короткометражці «Ти в порядку?» Наталки Ворожбит (молода жінка, 2022).

Розмовляла Вікторія Котенок

– *Марино, ви народилися в Одесі, навчалися у Харкові, спробували себе вже у трьох українських театрах і зупинилися на Київському театрі драми і комедії. З чого почалося ваше захоплення театром?*

– Все почалося з вистави в Одеському музично-драматичному театрі, на яку привели мене батьки. Тоді мені було років 5-6. Там було багато дітей на сцені. Я зрозуміла, що хочу бути поруч з ними. Я сказала про це батькам, і вони знайшли для мене театральну студію. Я займалася в театральних гуртках, потім в театальному ліцеї, і після школи вирішила вступати на акторську спеціальність. – *А чому поїхали вступати саме в Харків, а не в Київ чи Львів?*

– Тому що це була стратегія. В мене було бажання вступати в усі театральні університети. Я їздила в Київ, пройшла відбірковий тур і отримала довідку про можливість вступати. Вже влітку в Харкові іспити були раніше, ніж в Києві. Тож я поїхала спершу в Харків і там вступила. Мені так усе там сподобалось: і місто, і люди, і викладачі, і сам університет, його атмосфера. Зрозуміла, що вже не поїду далі, що саме тут хочу вчитися і жити. Це був курс Олександра Павловича Могили й Ангеліни Василівни Філіппової. Це чоловік з дружиною, вони набирали разом. Третью викладачкою була Лариса Володимирівна Луніна. Вони вперше набирали курс саме в цьому університеті. Про цей період у мене залишилися найкращі спогади.

– *Чим саме запам'яталося навчання?*

– Викладачі – актори харківських театрів – були дружньою, міцною командою, тож і нас, своїх студентів, теж намагалися

зробити її частиною. Вони йшли проти правил університету на благо своїх учнів, і мені це подобалося. Так сталося, що на другому курсі я завагітніла, була страшенно розгублена. Прийшла до Ангеліни Василівни за порадою, бо не хотіла кидаати навчання. Вона мене заспокоїла і дозволила вчитися далі, обіцяючи оберігати і допомагати. Тож я до кінця вагітності ходила на пари і після народження дитини, як тільки змогла, продовжила навчання. Я дуже вдячна за це своїм викладачам. Так само і в навчанні, вони діяли не за шаблонами навчальної програми, а мали за мету виховати зі своїх студентів хороших акторів, ділилися своїми вміннями, досвідом. Учили як діяти в разі різних ситуацій, які можуть раптом виникнути на сцені. По-батьківськи боролися за кожне бюджетне місце, опікувалися нами. І нічого при цьому не боялися. Ми відчували себе за надійною стіною.

– *Мабуть, викладачі і покликали вас у Харківський драматичний театр?*

– Так, чотири студенти проходили прослуховування в театрі в кінці третього курсу. Мене і мого однокурсника прийняли в трупі, тож на четвертому курсі ми закінчували навчання і вже грали в театрі. Знаю, що потім когось взяли в Харківський театр музкомедії, кількох – у ТЮГ. Загалом, більшість курсу залишилася в професії.

– *Чому через три роки вирішили переїхати в Одесу?*

– Тут особиста історія. Було важко в Харкові. А в Одесі є свій дім, батьки, які мені допомогли з доглядом дитини. І хотілося професійного розвитку. Мети працювати саме в Одеському му-

Акторка театру і кіно Марина Клімова.
Фото: Катерина Козінська.